

LA MISSIÓ DE LA RAÓ AL SERVEI DE JESUCRIST

La raó en un temps nihilista

1. Nihilisme

Potser, parlar de *secularisme*, en la nostra Europa, sigui massa poc. Alguns parlen de l'era post-secular / post-moderna / post-cristiana. La gran qüestió és on som. Sigui com sigui, l'època actual es caracteritza per una profunda crisi. La modernitat és una crisi en si mateixa. I aquesta crisi engendra un tipus d'home, que és l'home nihilista.

Sobre el nihilisme no ens interessen ara les consideracions filosòfiques. Quan parlo de nihilisme parlo de l'home que, en el fons, desespera. Aquesta va ser la visió de Sören Kierkegaard. L'home té una malaltia mortal: és la desesperació. Per al pensador danès, l'home avorrit, l'home sensual, l'home banal, és l'home que en el fons “desespera” de la vida. Té la malaltia mortal. Només pot esperar la mort.

Si el *Vaticà II* afronta el problema de l'ateisme, Joan Pau II a *Fides et Ratio* va més enllà, i per primera vegada en el Magisteri, posa sobre la taula el problema de la postura nihilista. També *Spe Salvi* de Benet XVI toca el problema del nihilisme. Hem de reconèixer obertament que Nietzsche, Heidegger i Sartre –i d'altres pensadors satèl·lits-, han triomfat amb la seva filosofia nihilista en el panorama intel·lectual i vital d'Europa.

Si obrim la finestra de casa nostra, no trobem el jardí d'un cristianisme palpable en la cultura, sinó, més aviat, un desert de nihilisme. La raó, sobre la que versa aquesta conferència, ha de començar reconeixent la realitat. La primera lleialtat de la raó és veure la realitat tal com és. La nostra Europa està sotmesa a una profunda crisi de fe (increença), de raó (irracionalisme), de sentiment (sentimentalisme) i de llibertat (relativisme). Una crisi de sentit, diu Joan Pau II a *Fides et Ratio*, que fa que l'home visqui en la fugacitat i provisionalitat. És una crisi profunda i global que també afecta a la mateixa raó humana. Ara, aquesta crisi ha afectat fins i tot a les finances.

Nihilisme és una tràgica o subtil desesperança d'un mateix, com va dir Kierkegaard. Quelcom de semblant trobem a l'Evangeli amb aquells dos personatges que caminaven cap a Emaús. Després d'una profunda decepció de Crist –en qui havien posat l'esperança-, tornen al seu lloc, endinsats en “la desesperança d'ells mateixos”, caminant cap a una nit sense matí. És com un inici de nihilisme després de Crist.

L'Europa post-cristiana també –amb similitud amb els deixebles d'Emaús-, és una civilització decebuda de Crist i dels cristians. Ara camina pels camins de l'apostasia silenciosa, com amb valentia recordà el document d'*Ecclesia in Europa*. Ara camina pels carrers d'asfalt del nihilisme enmig de les nostres dissenyades ciutats modernes. Ara camina invocant una “nova religió”, com ha dit Benet XVI en el seu darrer llibre *Llum del món*, portadora d'una “nova racionalitat”, i que té un únic manament: la tolerància a qualsevol pretensió humana.

No és ara el moment d'analitzar *les causes* d'aquesta situació. Però, sí que és veritat que en la història bimil·lenària de la nostra Europa trobem alguns episodis lamentables de *contradicció* de la fe respecte a l'home, que Nietzsche prendrà com a bandera: “Jo no creuria més que en un déu que sabés ballar” (*Així parlà Zaratustra*).

Per exemple, la contradicció fe-pau (les guerres de religió); la contradicció fe-llibertat (algunes formes d'imposició de l'Evangelí); la contradicció fe-judaisme (el menyspreu vers el poble jueu); la contradicció fe-ciència (certa sospita respecte al progrés de la ciència); la contradicció fe-ètica (els casos actuals de pedofília). El *Concili Vaticà II* va ser conscient d'aquest problema de fractura. Ara l'home ja no té a Crist en la seva ment i ja no entra en contacte amb l'Església. És com si assistíssim a un final de la història cristiana. Com diu Péguy, l'home modern és el primer després de Crist sense Crist (*Verónica. Diálogo de la historia y el alma carnal*).

2. L'aliança fe - raó.

El Papa, repetidament al llarg del seu Pontificat, ha demanat una aliança de la fe i la raó per superar el desert del nihilisme. “Només juntes salvaran a l'home” (*Caritas in veritate*, n. 74). I nosaltres ens preguntem:

¿Quina missió té la raó en aquest temps nihilista? ¿Què demana la fe a la raó en aquesta cruïlla històrica? ¿La raó té alguna cosa a aportar per superar el nihilisme?

En primer lloc, hem de tornar a afirmar rotundament l'aliança fe-raó. I dir-ho amb veu clara i alta: la fe és un do –que ens ve a través de la carn, és a dir de la humanitat-, i també un acte ple del coneixement humà i de la llibertat. La fe és l'acte suprem de la raó i l'acte més alt de la llibertat. Creure a Crist, és acollir la Veritat plena –acte suprem de la *raó*- i seguir Aquell que val la pena ser seguit –i això és la llibertat-.

Aquí és on Benet XVI no deixa d'insistir, especialment en les seves trobades amb els representants del món de la cultura (*Ratisbona, College des Bernardins i Parlament britànic*). El Cardenal Ratzinger està convençut de què la raó-llibertat sobrenatural (la fe) *reprèn, confirma i il·lumina –purifica-*, la raó-llibertat natural, i per això es fa necessari aquest diàleg fe-raó per a la supervivència d'un món que està al llindar de l'abisme. Dit d'una altra manera: “Només la fe salvarà la raó, i la raó salvarà la fe... i per tant, només fe i raó harmònicament unides podran salvar la vida de l'home sobre la terra”.

Citem el pensament de Ratzinger en el seu memorable discurs al Parlament britànic, que està en la línia de *Ratisbona i College des Bernardins*, en el seu recent viatge al Regne Unit:

“El papel ‘corrector’ de la religión respecto a la razón no siempre ha sido bienvenido, en parte debido a expresiones deformadas de la religión, tales como el sectarismo y el fundamentalismo, que pueden ser percibidas como generadoras de serios problemas sociales. Y a su vez, dichas distorsiones de la religión surgen cuando se presta una atención insuficiente al papel purificador y vertebrador de la razón respecto a la religión. Se trata de un proceso en doble sentido. Sin la ayuda correctora de la religión, la razón puede ser también presa de distorsiones, como cuando es manipulada por las ideologías o se aplica de forma parcial en detrimento de la consideración plena de la dignidad de la persona humana. Después de todo, dicho abuso de la razón fue lo que provocó la trata de esclavos en primer lugar y otros muchos males sociales, en particular la difusión de las ideologías totalitarias del siglo XX. Por eso, deseo indicar que el mundo de la razón y el mundo de la fe –el mundo de la racionalidad secular y el mundo de las creencias religiosas- necesitan uno de otro y no deberían tener miedo a entablar un diálogo profundo y continuo, por el bien de nuestra civilización”¹.

Però ara vull reconèixer i advertir un perill en els mateixos creients: que això no tingui una traducció pràctica en la vida, perquè donem massa per descomptada la fe –com recordava el Papa en el seu viatge a Portugal i Fàtima-. Dit d'una altra manera, la manca d'unitat de vida –com ja denunciava el Concili Vaticà II-, no és només un problema de fractura, sinó que és símptoma d'una manca de fe. Es tracta d'una fe a l'alçada de l'home, o en el llenguatge nietzscheà “massa humana” (en un sentit positiu).

¹ BENET XVI, *Discurso en el Parlamento británico*, 17 de septiembre de 2010.

“Con frecuencia nos preocupamos afanosamente por las consecuencias sociales, culturales y políticas de la fe, dando por descontado que hay fe, lo cual, lamentablemente, es cada vez menos realista”².

Certament tenim fe, però ens manca realitzar tot l’itinerari humà de la fe, partint dels nostres sentits, la nostra raó, els nostres afectes i la nostra llibertat³. I com ens manca l’itinerari de la fe... la nostra fe és poc humana, no informa la vida. És un afegit a la nostra humanitat. No engendra cultura com resen aquestes Jornades. I no pot ser apostòlica. El nihilista és un problema per a ell mateix, però ho és més el creient que no creu amb tota la seva humanitat.

Molts de nosaltres hem nascut en famílies cristianes (la fe és un do a través de la família). També molts conversos han experimentat el do de la fe a través d’una misteriosa conversió. Però l’home nihilista, com la dona samaritana, té seriosos obstacles per conèixer el do de Déu. No tenen fe... Però tenen sentits, afectes, raó, llibertat. I l’únic que podem fer és acompanyar-los des de la seva humanitat fins a la fe cristiana, caminant des del nihilisme a la pietat, des de la nit fins a la llum.

Però hem de recórrer –primer nosaltres- tot el camí d’Emaús (de la humanitat a la fe). Com em va dir un amic sacerdot: ¿no hi és en tots un petit home nihilista? O dit d’una altra manera, ¿no es dóna en el cor de tots una espècie de batalla entre l’esperança i la desesperança, la llum i les tenebres? En realitat la fe no és només llum, pura llum. Aquesta és l’essència de Déu o la visió dels àngels. La fe humana és llum que venç constantment les tenebres.

Però tornem a aquells deixebles, els d’Emaús. Jesús no els espera a Emaús (lloc de la fe), sinó que camina amb ells des de Jerusalem (lloc de la raó decebuda) per arribar a la fe. El Senyor parteix de la seva humanitat partida, de la seva raó contradita, dels seus afectes desinflat, de la seva llibertat frustrada... i per això els explica (parla a la raó), els parla amb passió (commou els afectes), fa camí amb ells (acompanya la seva llibertat), fins que aquells homes desesperançats, obren els seus ulls a la fe.

Aquest va ser el camí que van fer aquells primers apòstols: Pere, Jaume, Joan, Andreu, Tomàs... Ells no eren cristians per tradició familiar ni cristians per conversió, doncs el cristianisme encara no existia. Crist el va inaugurar. Llavors van fer tot un camí fins a la fe, no mancat de crisis i

² BENET XVI, *Homilia de la Santa Missa a Terreiro do Paço*, Lisboa, 11 mayo de 2010.

³ És una idea que ha destacat Julián Carrón als *Ejercicios Espirituales de la Fraternidad de Comunión y Liberación*, ¿Acaso puede un hombre nacer de nuevo siendo viejo?, Rímimi 2010.

dificultats –paleses a l’evangeli-... però van arribar-hi. I en aquest camí van implicar-hi els sentits, la raó, els afectes i la llibertat. També la raó. A Pere li va costar entendre el sentit del sofriment, el sentit del perdó, el sentit de Déu. Però es va esforçar en raonar els grans misteris del sofriment com a experiència, de la misericòrdia com a acte, i de Déu com a ésser (que són misteris d’un altre món).

I aquí entra la gran missió de la raó en aquest temps nihilista. Els primers, eren pescadors però no eren tontos. Estaven plens de sentit comú i raonaven a la seva manera amb raó teòrica i raó pràctica. Van arribar a la fe a través de la seva humanitat, és a dir, de la seva raó. I aquí hi hauria la gran missió de la raó filosòfica i teològica (que és la raó de qualsevol capellà que és un filòsof i un teòleg). D’aquí la importància de la lectura: pocs llibres, bons i ben llegits. L’important és que cadascú es faci la seva síntesi.

La fe cristiana demana a la raó que doni la mà a l’home nihilista per tractar de sortir del desert. Ajudar a comprendre els misteris de la vida. No sé si arribarem al jardí de la fe. Però no importa. El que val és l’amor de donar-li la mà... és a dir, l’amor d’una homilia, l’amor de la columna del full parroquial, l’amor d’un consell, l’amor d’un article per a una revista, l’amor de donar una catequesi, un recés o una xerrada. Mirant de donar “raons de la nostra esperança”, com diu Sant Pere. L’important és que desitgem la redempció del nihilisme.

3. Reptes per a la raó

- Una raó que faci l’esforç per *comprendre* el nihilisme i posar-se en la pell de la mentalitat de l’home en aquest temps nihilista. En cert sentit, ha de “descendir als inferns” del sense sentit, de la desesperança, del turment pel silenci de Déu.
- Una raó que begui amb naturalitat de la *Paraula revelada*, mostrant amb vehemència la racionalitat que trobem en ella. Cal entendre que en la Bíblia trobem llum brillant sobre els grans temes antropològics.
- Una raó *valenta* que torni a fer-se les grans preguntes per intentar trobar les grans respostes, i que no tingui por en mostrar els seus propis límits (les *paradoxes* del sofriment, la culpa, la mort, la llibertat, la persona).

- Una raó *dialogant* que escolti amb sinceritat les altres veritats humanes per recercar en diàleg la Veritat. Encara que l'altra "veritat" contradigui la nostra veritat. Tot s'inclou en un procés de purificació i aprofundiment de la Veritat.
- Una raó que no es limiti a la història, als fenòmens, a l'hermenèutica, sinó que arribi als fonaments, és a dir, que sigui *metafísica*, com a decidida filosofia del ser (*Fides et ratio*).
- Una raó que més que mai haurà de ser *antropològica*, disposada a il·luminar de totes les maneres possibles el misteri de l'home. El Papa ha reclamat una nova síntesi humanista (*Caritas in veritate*).

4. El *pathos*

La raó especulativa, la raó cultural, la raó política, la raó comunicativa (objecte d'aquestes Jornades), tenen quelcom de previ: és el *pathos* (passió), com deia Kierkegaard. El *pathos* de Kierkegaard no és un sentimentalisme o una pura passió irracional. *És l'amor personal envers allò que és real, i per tant bo*⁴. Jesús va tenir *pathos* perquè, com veiem a l'episodi dels deixebles d'Emaús que hem comentat, tenia passió per obrir aquells homes al sentit.

Sant Josepmaria Escrivà ens ensenyà a estimar apassionadament el món, la cultura, el treball, les persones. Ens cal aquest *pathos*. Kierkegaard, en el seu *Diari*, deia que el gran problema de la nostra època és la manca de *pathos*. També Antoni Gaudí deia: "Per fer bé les coses, cal en primer lloc l'amor a elles". La raó ha de ser educada ella mateixa en l'amor a les coses. L'amor de les coses és anterior a la intel·ligència de les coses.

Sense *pathos*, la vida ètica es converteix en moralisme, la fe en ideologia, i l'apostolat en sectarisme. Llavors, el cristianisme es desvirtua i es pot convertir en instrument del Maligne per a perdre el món. Si em permeteu: *sacerdots sense passió...* quina llàstima. Són llum que s'ha tornat fosca, sal que s'ha tornat sosa. ¿I no trobem aquest *pathos* a l'Eucaristia?

⁴ Martin Heidegger habla de un sentimiento previo a la racionalidad: "Quizá lo que aquí y en casos semejantes llamamos sentimiento o estado de ánimo es más racional y más percipiente, porque es más abierto al ser que toda razón, el cual convertido entretanto en *ratio* se interpretó equivocadamente por racional" (M. HEIDEGGER, *Arte y poesía*, F.C.E., México 1958, p. 38).

Jesús que es pren seriosament la nostra humanitat amb les seves lluites ferotges. Ens cal tenir passió per les persones concretes, pel nostre treball, pel nostre món, amb totes les seves contradiccions, fins i tot quan es declara enemic de l'Església.

Acabo amb un text de Kierkegaard, que escriu al final de la seva gran obra *Temor i tremolor*:

“La fe es la más alta pasión del hombre. Muchos hay posiblemente en cada generación que nunca consiguen alcanzarla, pero no hay nadie que la rebase. Si son muchos en nuestra época los que no la descubren es algo sobre lo que no deseo pronunciarme... Pero incluso aquel que no llega a la fe, ofrece la vida sobradas tareas, y si las emprende con amor, su existencia no será en vano, aunque nunca se pueda parangonar con aquellas que se elevaron hacia lo más alto y lo alcanzaron”⁵.

⁵ S. KIERKEGAARD, *Temor y temblor*, Alianza Editorial, Madrid 2007, p. 194.